

SZEMLE

**Genderkutatás: defenzívában is előremutatva.
Recenzió a *Replika* 85-86. „Körkép a kortárs hazai
genderkutatásról” című számáról**

**Kormos Nikolett, szerk. „Körkép a kortárs hazai
genderkutatásról.” *Replika* 85-86 (2014/1-2 szám), 1-244. ISSN
0865-8188.**

A „Körkép...”, címéhez híven, átfogó keresztmetszeti képet nyújt a magyarországi genderkutatás aktuális kérdéseiről, kutatásairól, legalábbis ami a társadalomtudományokat illeti: bemutat mind történeti perspektívájú, mind a jelennel foglalkozó, aktuális empirikus kutatáson alapuló szociológiai tanulmányokat; más szempontból mind nemzetközi relevanciájú, elméleti és áttekintő jellegű, mind magyarországi érvényű vizsgálatokat. Kevésbé fókuszált tehát, mint a *Replika* korábbi gender témájú blokkjai,¹ ugyanakkor épp ennek köszönhetően meggyőzően tárja elénk a mai magyarországi genderszemponitú társadalomtudományi kutatás téma- és nézőpontbeli gazdagságát. A címben szereplő „kortárs hazai genderkutatás” ugyanakkor némileg félrevezető is lehet, hiszen a szám – természetesen a *Replika* társadalomtudományi fókuszából is adódóan – nem tartalmaz a társadalomtudományokon, azon belül is elsősorban a szociológián kívül eső területekről írásokat. A „körkép” így nem terjed ki a kultúrakutatás, az irodalomtudomány, a nyelvészet, az ismeretelmélet stb. területeinek genderszemponitú kutatásaira.

Kormos Nikolett szerkesztő a tanulmányokat keretbe foglalni hivatott *Előszava* némileg meglepő módon ugyanakkor az úgynevezett „genderideológia” kritikájának nézőpontját hozza előtérbe, annak vádjára válaszol. Meglepő ez azért, mert a „genderideológia”-kritika, mint *tudományos* nézőpont jelentősége, komolyan vehetősége vitatható, de legalábbis indoklást igényelne a rá adandó válasz; illetve fontos lenne a tematikus szám szövegei kontextusában rávilágítani a vád tarthatatlan logikájára. Kormos „a

¹ *Replika* 33-34.: Leszbikus és meleg identitáspolitikák; *Replika* 35.: Nőszerepek; *Replika* 43-44.: Férfikutatások; *Replika* 56-57.: Közpolitikai keretelemzés: koncepciók a nemek közötti egyenlőségről; *Replika* 69.: Hegemón maszkulinitás.

legváltozatosabb orgánumokra” hivatkozik, amelyek a közelmúltban a „genderideológiával” kezdtek el foglalkozni (7), ám nem tudjuk meg, hogy ezekbe tudományos munkák is beletartoznak-e, vagy elsősorban sajtóorgánumokról, valamint Gabriele Kubly (2013) munkásságáról van-e szó csupán. A Friedrich Ebert Stiftung Budapest ugyan két kerekasztal-beszélgetést, illetve konferenciát² is szervezett a kérdés megvitatására közép-európai kontextusban, ennek ellenére nem egészen tiszta, hogy mi ma Magyarországon e nézőpont valódi tudományos, sőt, akár közéleti aktualitása. Ennek köszönhetően némileg esetlegesnek, vagy talán a figyelemkeltést célzónak tűnik előtérbe emelése. Nem rónám ezt fel a szám szerkesztőjének, ha nem érezném annak a veszélyét, hogy a vélt vagy valós vádakra való reagálással („a vádakról, amelyekkel a ‘genderelméletet’ vagy ‘genderideológiát’ illetik manapság”; Kormos 8) keretezve indított tematikus szám óhatatlanul reprodukálja azt a defenzív beszédmódbeli pozíciót („léjtogosultságát meg lehet ugyan kérdezni”; Kormos 8), amelyen a hazai genderkutatásnak és az akadémiai és közéleti feminizmusnak túl kell lépnie, és – épp a számban szereplő tanulmányok színvonalára, tudományos magabiztosságára, valamint beágyazottságára alapozva – túl lehet lépnie. Emellett a homályosan, definiálatlanul hagyott „genderideológiával szemben létrejött diskurzusokra” való hivatkozás valójában láthatatlan ellenség-képet vetít elénk, és ezzel akár maga is a „genderideológia” homályban maradó kritikusaikhoz hasonló módon esszencializálja lehetséges vitapartnereit. A „genderellenesség” idézőjel nélküli használata hasonlóan problematikus, és magyarázatot igényelne a terminus mögött rejlő fogalmi kavargás.

Az *Előszó* érintőlegesen felveti, ám mélyebben nem problematizálja a társadalmi nemek tudománya (gender studies) és az akadémiai feminizmus viszonyát – legalábbis azon túl, hogy Kormos értelmezésében a „gender studies” összetettebben közelítené meg a társadalmi nemek kérdését, illetve jóval tágabb területet fed le. Fontos lenne azonban azt az alapvető különbségtételt megtenni, hogy míg a gender studies tudományterületre, a feminizmus elsősorban inkább *szemléletmódra* utal – és az utóbbi értelemben beszélhetünk feminista közgazdaságtanról, feminista jogtudományról, feminista biológiáról, és így tovább. A „genderideológiára” való hivatkozással együtt mindenképp felmerül az az értelmezési lehetőség, hogy a Szerkesztő különbségtétele és elköteleződése a gender studies mellett, s ezáltal a feminizmustól való implicit elhatárolódása is, az említett defenzív pozícióból adódik.

A számban szereplő tanulmányok egy része a mai Magyarország egy-egy genderszempontról érdekes területét vizsgálja szociológiai szemszögből

² Párbeszéd a „gender ideológiáról”, Budapest, 2014. február 26., Párbeszéd a „gender ideológia” elleni mozgósításokról, Budapest, 2014. június 19.

(Gregor Anikó: „Nyílt titkok – a nők elleni erőszak otthoni észlelése ...”; Szalma Ivett: „A gyermekvállalás társadalmi normái ...”; Béres-Deák Rita: „Magyar családpolitikák LMBTQ-szemszögből ...”; Acsády Judit: „A gondoskodás társadalmi konstrukciója”). Egy másik csoportja történeti perspektívát véve vizsgálódik, több területet is érintve, a médiareprezentációtól az identitásnarratívákig (Varsa Eszter: „Gyermekvédelem a szocialista Magyarországon...”; Kovács Éva: „Összeolvasás. Az erőszak elbeszélései”; Sári Szabó Katalin: „Normakövető női emancipáció ...”; Borgos Anna: „Eltitkolt évek – mozaikok a magyar lesbikus herstoryból”). Egy harmadik csoportja pedig általános elméleti tárgyalása gendervonatkozású problémáknak nemzetközi kitekintéssel, a szakirodalom részletes bemutatásával (Albert Fruzsina: „A férfiak és nők közti különbségek és hasonlóságok a barátságban”; Nagy Beáta: „Nemek forradalma? ...”; Paksi Veronika: „Miért kevés a női hallgató ...”). Mivel az *Előszó* külön nem foglalkozik a részben eltérő nézőpontú, módszerű, témájú tanulmányok egymáshoz képest való elhelyezésével, és ezek a folyóiratszámokban sem alkotnak elkülönülő tematikus blokkokat, a továbbiakban a fent felállított tematikai blokkok szerint folytatom az áttekintést.

A mai Magyarországra vonatkozó, keresztmetszeti képet nyújtó szociológiai tanulmányok sorát Gregor Anikó írása nyitja. A tanulmány empirikus adatokkal világít meg egy olyan kérdést, amelyről kevés tényleges tudásunk, ám annál több vélekedésünk, elképzelésünk van: a „nők elleni otthoni erőszak”³ észlelését és az ezzel kapcsolatos véleményeket a magyarországi lakosság körében (magáról a nők elleni erőszakra is eleve keveset tudunk, még kevesebbet a létező véleményekről). Gregor tanulmánya segít árnyalni azt a népszerű – saját tapasztalatom szerint többek között egyetemi dolgozatokban is előkerülő – megalapozatlan feltételezést, amely szerint a nagyobb médiafigyelem, a gyakoribb híradások automatikusan az érzékenység növekedésével, „a jelenségről való beszéd mód megváltozása[val]” (13) járnának. A vizsgálat kérdésfeltevése rámutat a tágabb társadalmi környezet, ezen belül az uralkodó vélekedések, beszédmódok jelentőségére, amely azt is jelenti, hogy a nőket érő erőszak ellen való küzdelemben szükséges ezek megváltoztatása. Deklarált – és üdvözlendő – célja a civil szervezetek, politikusok, szakemberek tájékozottságának növelése; emellett kiemeli a törvényi keretek jelentőségét is. Az eredmények szintén a társadalmi környezet jelentősége felé mutatnak: a nők elleni otthoni erőszakkal kapcsolatos vélemények a nemek közötti egyenlőségről való vélekedéssel

³ Különösen hasznos, hogy a tanulmány foglalkozik az egyes elnevezések („családon belüli erőszak”, „nők elleni erőszak”, stb.) definiálásával és kritikai elemzésével – különösen, hogy módszertani jelentőséggel is bír, hogy melyiket választjuk

összefüggésben alakulnak. A továbbiakban fontos cél lehet a bemutatott 2010-es eredmények aktualizálása; az európai felmérés specifikus magyarországi környezetre adaptálása; illetve a vélemények ideológiai, politikai elkötelezettség mentén való vizsgálata. Az utóbbi ugyan nem derül ki a tanulmányból, ám a nők elleni erőszak kérdésének jelenlegi átpolitizáltsága Magyarországon mindenképp indokolná legalább a kérdés feltevését.

Szalma Ivett gyermekvállalásra és mesterséges megtermékenyítésre vonatkozó attitűdöket vizsgáló tanulmánya szintén európai kérdőíves felmérés adataira támaszkodik. Az előző tanulmányhoz hasonlóan, az értékes eredmények mellett arra is rámutat, hogy a közvélekedések jogi szankciókban is megnyilvánulnak (pl. mesterséges megtermékenyítés életkori korlátozás nélkül csak hetero pároknak engedélyezett; Szalma 37.). Sajnálatos, hogy az írás helyenként – talán csak „rossz” berögződésként – reprodukálja azt az elsősorban Kopp Mária elemzése nyomán elterjedő beszédmódot, amely a gyerekvállalásról való döntést – a férfiak szerepéről (is) megfelelkezve – egyedül a nők felelősségévé teszi („Mivel a nők egyre inkább kitolják a gyerekvállalást”; Szalma 35), ráadásul ezt össze is köti az infertilitás problémájával – miközben nem vitatja, hogy a gyermekvállalás „társadalmilag beágyazott életesemény” (37). A „túl kései” terhesség (37) szóhasználat, még ha nem is szándékosan, de hasonlóan normatív; mint ahogy valószínűleg téves elképzelésen alapszik az a népszerű, szintén Kopp-ra visszavezethető feltételezés, hogy „a fiatalok nem tudják megvalósítani a kívánt gyerekszámot” (53)– a „kívánt gyerekszám” Magyarországon, ahogyan arra Tóth Olga (2012) rámutat, valójában valószínűleg nagyrészt mítosz.

Szalma mindezek mellett fontos ellentmondásra hívja fel a figyelmet: „Magyarországon, akik nem értenek egyet azzal, hogy egy gyermeknek anyára és apára is szüksége van, kevésbé elfogadóak a mesterséges megtermékenyítéssel” (50. o.); valamint akik egyetértenek azzal az állítással, hogy általában véve az apák éppúgy képesek a gyermekeikről gondoskodni, mint az anyák, a legkevésbé elfogadóak. A nemzetközi eredmények mindkét kérdés esetében a magyarországgal ellentétesek. Az eltérések magyarázatára nem vállalkozik a tanulmány – az értékmintázatok elemzése valóban meglehetősen bonyolult lenne; ám fontos további feladat lenne a megfelelő értékdimenziók megtalálása. Hasonlóképp, talán a pronatalista állásponttól való távolság és a megtermékenyítéssel kapcsolatos elfogadó attitűd paradoxona is megmagyarázhatóvá válna, ha sikerülne azt a megfelelő értékdimenziók mentén elhelyezni. Ezen értékdimenziók felkutatása mellett itt is szükséges lenne a társadalomra adaptált vizsgálat, hiszen a releváns értékrendszer nem független a nemzeti kontextustól.

Béres-Deák Rita interjúkon és internetes források tartalomelemzésén alapuló antropológiai kutatása szintén hiánypótló: magyar családpolitikákat

vizsgál LMBTQ szemszögből. Rámutat „az ideológia és a megélt tapasztalat különbségeire” (108), azaz a többségi társadalom család- és házasságdefiníciói, valamint az állam családdal kapcsolatos politikája és az LMBTQ közösségekben élő attitűdök és gyakorlatok viszonyára. Ennek nyomán hangsúlyozza a kiterjesztett családfogalom szükségességét (az utóbbi problémafelvetés valójában az előző tanulmánynak is lehetett volna témája). A család és állam viszonyában rendkívül fontos, és 2014-ben különösen aktuális megállapítása, hogy „a magyar állam gyermekvállalással kapcsolatos politikája egy eugenikus modellt követ, amely szerint csak bizonyos (magasabb rendűnek tekintett) társadalmi csoportok szaporodása kívánatos” (108). Értékes konklúzió továbbá, hogy a házasság intézményével kapcsolatos kétféle típusú érvelés közül, ahol az első a házasságot alapvető emberi jognak tekinti, a második pedig „azt a reményt fejezi ki, hogy a házasság azonos nemű párokra való kiterjesztése megváltoztatja majd a házasság mint intézmény patriarchális, elnyomó jellegét” (Warner 1999, 127, idézi Béres-Deák 111), elsősorban a második jellemző a magyarországi nyilvánosság diszkurzusaira. Érdekes lehet a továbbiakban vizsgálni ennek az attitűdnek a társadalmi kontextusát, különösen a tekintetben, hogy az mennyire fakadhat a közösségekben belüli beszédmódok hierarchiájából. Azaz, hogy mennyire válnak/váltak az LMBTQ közösség meghatározóivá középosztálybeli, domináns társadalmi értékeket valló emberek, illetve mennyire hallatszódhatnak, érezhetőek más hangok is. Tulajdonképpen Béres-Deák is (majdnem) kimondja, hogy a fehér középosztálybeli privilégiumok vezetnek ahhoz a meleg közösségi beszédmódhoz, amely a középosztály gyerekvállalását támogatni kívánó domináns hatalmi diszkurzushoz csatlakozik – ahol más csoportok gyerekvállalása nem támogatott (116). Végezetül a szerző kitér a hátrányos helyzetű csoportok közötti szolidaritás vizsgálatára is, amely kimondottan keveset kutatott terület. Az egyes interjúalanyok által érzékelt kapcsolódási pont az LMBTQ közösség és a szegénységben élő emberek között az állam gyerekvállalást propagáló ideológiája és a gyakorlat között látható szakadék: ebben az értelmezési keretben mind az LMBTQ embereket érintő korlátozó családpolitika, mind a szegény családok támogatásának hiánya arra utal, hogy az állam valójában nem teremti meg a gyerekvállaláshoz szükséges feltételeket (115).

Acsády Judit írása a gondoskodás, mint munka társadalmi (de)konstrukciójával foglalkozik a társadalmi nem szempontja mentén statisztikai adatok és interjúk felhasználásával, mind általánosan, mind a magyarországi helyzet elemzésével. A tanulmány kérdésfeltevése és konklúziói a munka (genderkritikus) szociológiája, valamint a feminista közgazdaságtan, illetve a gender budgeting gyakorlatiasabb területe számára is relevánsak és értékesek lehetnek. Konkrétabban arra keresi a választ, hogy egy adott

társadalomban kik és hogyan látják el a gondoskodói feladatokat, és hogyan ismeri ezt el a társadalom akár egyéni, akár intézményes szinteken. E vizsgálat fontosságát mi sem mutatja jobban, mint hogy az utóbbi felmérések szerint a gondoskodói tevékenységek világszerte továbbra is a nemek közötti társadalmi különbségeket erősítik (149). Más szóval, a gondoskodói munka a genderalapú egyenlőtlenségnek mind szimbolikus, mind gazdasági, mind társadalmi (pl. érték, presztízs) szinten jellegzetes terepe. A magyarországi eredmények tekintetében megemlíthető, hogy a gondoskodó munka meg nem becsültsége segít megkérdőjelezni a társadalom állítólagos „családcentrikusságát” is (150).

Az írások második csoportját a történeti perspektívájú, ugyanakkor különböző elméleti megközelítésű és fókuszú tanulmányok (családpolitika, mozgalom, identitás, reprezentáció) alkotják. Varsa Eszter a kora szocialista korszakkal foglalkozó írása értékes szempontokkal szolgál a mai szociológiai áttekintésekhez is: azt a történelmi pillanatot sikerül megragadnia, amikor a gyermekvédelmi esetkezelőknél átfordul az anyák munkába állásának értékelése. 1953-54. előtt a munkába állás negatívan értékelt, a gyerek gondozását hátráltató tényező; később a gyermek válik a hátráltató tényezővé, a munka pedig – az államszocialista ideológiának megfelelően – önmagában értékké. A roma nők megítélésében is ugyanekkor következik be változás, méghozzá olyan módon, hogy egyrészt a munkanélküliség és a munkakerülés között történik meg az egyenlőségjel meghúzása, másrészt a végbemegy a munkanélküliség, illetve munkakerülés áteticizálása. Az utóbbi a roma nőkkel szembeni előítéletek és intézményes diszkriminációs gyakorlat megszilárdulásában testesült meg, amely, hozzátehetjük, vitathatatlanul érezteti hatását a mai napig. Varsa rámutat, hogy az előítéletek és a diszkriminációs gyakorlat megszilárdulásához a jogszabály változása is hozzájárult: 1954-et követően anyagi okból nem kerülhetett gyerek állami gondozásba, így erkölcsi okokra „kellett” hivatkozni – amelyhez pedig az államszocializmus munkaalapú ideológiája adta az alapot. A tanulmány tehát az állam és család viszonyának konstrukcióját, illetve az ideológiai környezet és a gyakorlat viszonyát világítja meg ma is releváns eredményekkel szolgálva.

Sárai Szabó Katalin nőmozgalommal kapcsolatos történeti vizsgálódása nem kevésbé aktuális; és kapcsolható az *Előszó*ban felvetett genderideológia-kérdéshez is, amennyiben például előmozdítja a mozgalom átpolitizáltságának kritikai dekonstrukcióját. A feminista–konzervatív szembeállítást árnyalja a 19-20. század fordulóján jelentős konzervatív nőmozgalomának történeti elemzésén keresztül. Megfogalmazott célja, hogy “regionálisan árnyalhassuk a ‘haladást’ mint viszonyítási kategóriát” (86). Helytálló megállapítása, amely szerint “nem történt meg a konzervatívnak tekintett női mozgalmak árnyalt differenciálása, helyük és szerepük kijelölése

a női emancipáció folyamatában” (86), és a tanulmány valóban fontos lépéseket tesz efelé. Az alapos esettanulmányoknak – elsősorban a középosztálybeli protestáns nők individuális élettörténeteinek segítségével – sikerül kiemelnie a konzervatív oldal progresszív aspektusait és heterogenitását (elsősorban a modernitáshoz való viszonyát illetően). A tanulmány egyúttal rámutat a személyes szint, valamint a helyi közösségi szint vizsgálatának jelentőségére a mozgalom történetének vizsgálata szempontjából. A szerző meghatározza a „normakövető emancipáció” fogalmát (90); valamint fontos területére mutat rá a magán és a nyilvános szféra emancipatorikus összefonódásának: arra a tényre, hogy a konzervatív nők számára tipikusan közösségi – filantróp – munka révén vált lehetővé a független önmegvalósítás. E munka ilyen módon nemcsak a hivatástudat, hanem a csoportidentitás és a szolidaritás kiépítésének, valamint a saját jogon szerzett társadalmi presztízs kivívásának a terepévé is vált.

Borgos Anna a magyar leszbikus *herstory* (tovább)írásához járul hozzá leszbikus identitásnarratívák olvasmányos bemutatásával. Tanulmánya egyúttal további fontos adalék a társadalmi–politikai közeg magánéletre gyakorolt hatásainak vizsgálatához. Megismerjük a hangjukat korábban nem hallatható társadalmi csoportokhoz tartozó egyének élettörténetit, párkapcsolataik történeteit, s ezen keresztül identitásaik formálódásának narratíváit. A tanulmány mindezek mellett mozgalomtörténeti dokumentáció is, hiszen láttatja a magyarországi LMBTQ mozgalom rendszerváltást követő kibontakozását, valamint – kisebb hangsúllyal – a feminista mozgalomhoz való viszonyát. Kovács Éva írása szintén egyéni elbeszéléseket helyez a középpontba. A nők elleni (intézményes) erőszak két térben és időben elkülönülő, mégis párhuzamokat mutató élettörténet megrázónarratíváját tárja elénk. A narratívák bemutatása az elszenvedett erőszak, a trauma helyének kijelölését szolgálja a női élettörténetben, valamint a szexualizált erőszak valamint egyrészt a női, másrészt az etnikai identitás viszonyának értelmezését.

Az előbbiektől eltérő módszerrel dolgozik Takács Judit és Csiszár Gábor tanulmánya, amely a nemváltások és nemiszerep-áthágások (utóbbiba beleértve a transzvesztizmust is), az *Est* lapban 1910 és 1939 között szereplő reprezentációit elemzi. A reprezentációkon keresztül valójában a korabeli társadalmi vélekedésekről kapunk képet: a nemek közötti átmenetek lehetőségeinek nyomai, a medikalizációs diszkurzus kezdetei, valamint a nemi stabilizációs törekvések is tükröződnek a tárgyalt cikkekben. Érdekes és fontos eredmény – és mai társadalmunkra reflektálva talán meglepő is –, hogy a moralizálás többnyire hiányzott az *Est* vonatkozó cikkeiből. A tanulmányok harmadik csoportját az általánosabb, elméleti és nemzetközi szociológiai áttekintések alkotják, amelyek Acsády Judit fent említett magyarországi

vonatkozású, de általános áttekintést is tartalmazó tanulmányát folytatják. Albert Fruzsina férfi és női barátság különbségeit vizsgáló tanulmánya a bemutatott eredmények felsorolásán túl a további vizsgálódás szükségességére is rámutat, például az eltérő barátság-definíciókat illetően. Végző soron azonban nyitva marad a kérdés, hogy a barátság-sémák, a barátságra vonatkozó elvárások mennyire és hogyan különböznek nemek szerint, és hogy ez a különbség milyen tényezőkből adódik. Számos idézett vizsgálat mutat abba az irányba, hogy a genderalapú különbségek valójában a társadalmi pozícióból adódó különbségek; valamint, hogy a nemi szerepelvárások a kérdésekre adott választ is befolyásolhatják. Egyértelműen kiderül, hogy a barátságok vizsgálata, különösen az elvárások, a női és férfi barátokra vonatkozó elképzelések jó terepei a nemi sztereotípiák vizsgálatának is. Szemléletes példája ennek a nőbarátokkal kapcsolatos idézett elvárások: „Mind a nők, mind a férfiak negatívabban ítélték meg egy barátnőt, aki elárult egy titkot, mint egy barátot” (167) – amely az eredmény a sztereotípiákból adódó eltérő elvárásokra utal.

A tanulmány ugyanakkor fontos, önmagán túl mutató, módszertani problémákat vet fel. Az idézett kutatásokból feltűnően hiányzik az országra, társadalmi rétegre, lakóhelyre, etnikumra és más strukturális tényezőkre való érzékenység. Ez feltételezhetően az idézett kutatásoknak a hiányossága, ám komolyan veendő korlátozottság, ami – úgy tűnik –, a szerző interszekcionális szemléletmódtól való idegenkedéséről vagy annak nem ismeretéből adódik (noha szerepel az idézett kutatások között olyan is, amely annyiban, amennyiben arra utal, hogy az országok közötti különbségek nagyobbak, mint a nemek közöttiek, mindenképp megkívánná ezt a látásmódot). A magyarországi vizsgálat is azt mutatja, hogy a társadalmi réteghez tartozásnak lényeges hatása van (még ha az is lehet, hogy maga ez a hatás is nemspecifikus).

Nagy Beáta tanulmánya alapos szociológiai áttekintést ad a munkaerőpiac szerkezeti változásáról és ennek társadalmi kontextusáról, beleértve az értékek szféráját, vagy éppen az otthoni munkamegosztás területét. Ez az írás várhatóan igen fontos referenciául fog majd szolgálni a témában elmélyedni kívánók számára. Végül Paksi Veronika nemzetközi kitekintésben vizsgálja a műszaki és természettudományok területén érvényesülő „szivárgó vezeték” jelenségét, a „bemeneti” oldalra, azaz az oktatásra összpontosítva. Paksi fontos, még eldöntetlen, de a gyakorlatban aktuálisan is folyamatosan megoldást igénylő problémaként jelentkező dilemmákat fogalmaz meg: például, jó stratégia-e a nők tudományhoz hozzáadott értékének hangsúlyozása, ha ez egyúttal a női-férfi dichotómiát is újra megerősíti? Vagy előremutatóbb ennél, ha az azonosságokra fókuszálunk? Ez esetben mi történik az olyan nőkre érvényes speciális helyzetekkel, mint a gyerekvállalás? E dilemmák nem tűnnek könnyen feloldhatónak, és részben ebből következik a már alkalmazott stratégiák ellentmondásossága is. A

„Körkép...”-ben szereplő tanulmányok kritikai látásmódja azonban egyértelműen közelebb visz minket az ehhez hasonló, kétségkívül összetett jelenségek értelmezéséhez, és ezáltal feloldásuk lehetőségéhez.

*Barna Emília (Budapesti Műszaki
és Gazdaságtudományi Egyetem)*

Felhasznált Irodalom

Kuby, Gabriele. 2013. *Globális szexuális forradalom*. Budapest: Kairosz Kiadó.

Tóth Olga. 2012. „Új anyák és új apák. A gyerekvállalás motivációi”.
Demográfia 55 (2-3), 136-146.